

2

J.C. JACOBSEN
– EN PRAKTISK PATRIOTAF PROFESSOR, DR.PHIL.
KNUD J.V. JESPERSEN
INSTITUT FOR HISTORIE, KULTUR
OG SAMFUNDSBESKRIVELSE,
SYDDANSK UNIVERSITETJ.C. Jacobsen.
Foto 1850.

Som Adam Gottlob Moltke kan siges i kraft af sin position og mæcenvirksomhed at personificere 1700-tallet og enevælden på dens middagshøjde, tegnede Brygger J.C. Jacobsen i mange henseender på samme måde 1800-tallet og det borgerlige samfunds gennembrud.

Jacob Christian Jacobsen blev født i 1811 som søn af en beskeden københavnsk hvidtølsbrygger, Christen Jacobsen, søn af en fæstebonde fra Thy. Han kom til verden midt under Englandskrigen 1807-14, der berøvede landet dets vigtigste aktiv, orlogsflåden, og endte med at forvandle det florissante Danmark til det, der med Poul Martin Møllers ord fra 1820 blev ”et lidet, fattigt Land”. Han tilbragte sin barndom og ungdom under Frederik VI’s landsfaderlige enevælde – som paradoksalt nok, i betragtning af alle ulykkerne, kulturhistorisk set også betegnes guldalderen – var siden hen aktiv ved omvæltningerne i 1848, stirrede ned i den nationale afgrund efter nederlaget i 1864 og døde i 1887 midt under de forbitrede provisoriekampe, som bragte Danmark så tæt på revolutionære tilstande, som landet nogen sinde har været. Som tro fyrstetjener gjorde A.G. Moltke tilsvarende hele 1700-tallets bevægede historie med fra Den store nordiske Krig til Den franske Revolution. J.C. Jacobsen var på sin side en politisk engageret borger. Han tog aktivt del i de afgørende store begivenheder i 1800-tallet, som forvandlede Danmark fra et enevældigt landbrugssamfund til et borgerligt demokrati med en begyndende industri. Begge blev de ved deres virksomhed og foretagsomhed overordentlig velstående, og begge blev de mæcener for kunst og videnskab i en grad, som hverken før eller siden er set i danmarkshistorien. Men dermed hører ligheden mellem de to også op. Moltkes mæcenvirksomhed udfoldede sig i hovedsagen på grundlag af midler fra kongens kasse, hvorimod Jacobsen udelukkende trak på overskud genereret af hans egen succesrige erhvervsvirksomhed. De levede og virkede med andre ord i to vidt forskellige tidsaldre med den borgerlige franske revolution som den afgørende skillelinje. Moltke var godsejeren og fyrstetjeneren, som ønskede at tjene sin konge; Jacobsen var den borgerlige erhvervsmand og politiker, der så det som sin pligt at tjene sit land, den gryende nationalstat Danmark.

Jacobsens samfundsvende – eller, om man vil, patriotiske – virke faldt i to temmelig klart adskilte hovedafsnit, nemlig for det første en lang periode fra 1843 til 1871, hvor

han i forskellige roller virkede som aktiv politiker og i denne egenskab søgte at fremme borgerskabets interesser og sikre dets ledende rolle i det nye demokrati. Denne fase faldt tidsmæssigt nogenlunde sammen med opbygningen af hans nye industrielle bryggerivirksomhed ude på Valby Bakke. For det andet hans storstilede mæcenvirksomhed, efter at det franske nederlag i Den fransk-tyske Krig 1870-71 havde fuldblyrdet katastrofen i 1864 ved at gøre det klart, at tabet af hertugdømmerne var permanent. Denne fase varede frem til hans død i 1887 og indebar, at hans livsværk, Carlsberg, i realiteten blev stillet til fuld rådighed for den store nationale genrejsning, som han i lighed med mange andre ledende skikkelser anså for uomgængelig nødvendig efter det traumatiske nederlag i 1864. Denne sidste del af virksomheden udfoldede han uden nogen formel politisk platform. Der var snarere tale om et personligt projekt med nationalt sigte, som han på eget ansvar var i stand til at realisere i kraft af den rigdom, som hans livsværk havde kastet af sig. Denne sidste fase repræsenterede på sin vis en beskikkelse af den patriotiske bryggers bo til fællesskabets bedste, således som han opfattede det.

JACOBSEN OG ÅNDEN FRA '48

Den første fase – den aktivt politiske – tog sin begyndelse i 1843, da den dengang 32-årige Jacobsen blev indvalgt i Københavns borgerrepræsentation. Her forblev han som medlem, indtil han i 1857 udtrådte efter eget ønske i protest mod en ny kommunalordning, der efter hans mening gav regeringen alt for stor indflydelse på byens styre – et skridt, der kan tages som klart udtryk for bryggerens selvbevidste borgerlige indstilling. Den frie, foretagsomme borgerstand skulle efter hans mening ikke lade sig hundse med af en emsig statsmagt.

Samme år som Jacobsen indtrådte i borgerrepræsentationen, optrådte han som medstifter af Skandinavisk Selskab. Denne sammenslutnings mærkesag var øget skandinavisk samforståelse og i sidste instans en forening af de skandinaviske lande i en samlet pan-skandinavisk statsdannelse under borgerlig-liberal ledelse i lighed med de liberalt inspirerede samlingsbestrebelse, som på samme tid var under udvikling i Tyskland og Italien. Både dér og gennem arbejdet i borgerrepræsentationen kom han på tæt hold af nationalliberale koryfæer som Orla Lehmann, D.G. Monrad, L.N. Hvidt og J.F. Schou, som senere kom til at spille fremtrædende roller ved enevældens fald i 1848. Han identificerede sig helt med disse oppositionslederes liberale grundsynspunkter og også med den ejderdanskhed, som sammen med det liberale kom til at udgøre kernen i den nationalliberale bevægelses program.

I disse politiske kampår, hvor det gamle enevældige regime kæmpede med ryggen mod muren mod de nye borgerlige frihedstanker, sprang Brygger Jacobsen med andre ord ud som fuldblods nationalliberal. Og som sådan agerede han da også politisk både i borgerrepræsentationen og i sin korte tid som stænderdeputeret ved Roskilde Stænderforsamling fra 1846, og indtil institutionen opløstes i forbindelse med regeringsforandringen i 1848. Bryggeren stod ved sidstnævnte valg øverst på den nationalliberale liste over mulige kandidater og fik i øvrigt i den forbindelse opbakning fra uventet hold, nemlig fra det satiriske ugeblad *Corsaren*, der anbefalede hans kandidatur med ordene ”den Jacobsen, der brygger det fortrinlige bayerske øl ... kan se’u også være deputeret, det er klart.” – En fin tillids erklæring både til hans evner som brygger og som politiker.

I forbindelse med de berømte martsbegivenheder i 1848, som førte til enevældens fald, var Jacobsen ivrig fortalere for anvendelse af rabiate midler, såfremt kongen skulle ende med at afvise de nationalliberale krav om en fri forfatning, og han tilsluttede sig helhjertet Orla Lehmanns truende ord om i givet fald at gribe til ”fortvivlelsens selvhjælp” for at gennemtvinge et systemskifte. Som følge af Frederik VII’s smidige optræden i de kritiske dage omkring 22. marts 1848 viste dette sig til alt held unødvendigt, og den danske revolution forløb – i modsætning til revolutionerne i Frankrig, Østrig og Tyskland – i en fredsommelig, næsten jovial atmosfære. Men bryggeren havde med sine klare holdninger og krigeriske

udtalelser vist, hvor langt han sammen med andre på den nationalliberale venstrefløj ville have været rede til at gå for at tvinge det i hans øjne udelige regime bort til fordel for det borgerlig-liberale styre, som i hans øjne var den eneste redning for den danske nationalstat i den aktuelle kritiske situation.

Og kritisk var situationen. Det slesvig-holstenske oprør støttet af stærke tyske kræfter truede den gamle oldenborgske helstat på livet og – i kraft af kravet om Slesvigs forening med Holsten – også den danske nationalstat til Ejderen, som Brygger Jacobsen og de ledende nationalliberale så som deres politiske ønskemål. I Danmark og især i hovedstaden, kom de nationale følelser i kog, og ”ånden fra ’48” satte derefter den politiske dagsorden. I tusindvis meldte unge mennesker sig under fanerne for med våben i hånd at bekæmpe den forhadte slesvig-holstenske oprørsbevægelse. En vældig patriotisk bølge fejede hen over landet. Bryggeren, som på dette tidspunkt var en moden mand i nærheden af de fyrrer og en veletableret erhvervsdrivende, var for gammel til selv direkte at melde sig under fanerne og dermed personligt yde en aktiv indsats i de blodige kampe, der udspillede sig i Sønderjylland. Han kompenserede imidlertid ved i krigsperioden at gøre aktiv tjeneste i Københavns borgerværn. Borgerværnet var en gammel borgermilit, som han i en årrække havde været mere eller mindre aktivt medlem af, og som nu – under de regulære troppers fravær – fik som hovedopgave at opretholde ro og orden i hovedstaden. Det var en tjeneste, som han satte stor ære i aktivt at bestride, og han avancerede i løbet af disse år til kaptajn i borgerværnet – en titel, som han også siden hen gerne lod sig tiltale med og ofte også benyttede om sig selv. ”Kaptajnen” blev i hans hus en almindelig omtaleform af ham – i modsætning til den æresdokortitel, som Københavns Universitet tildelte ham i forbindelse med universitetsjubilæet i 1879. Denne titel følte han som lidt for artsfremmed i modsætning til kaptajnstitlen, der lå langt bedre for hans borgerlige, københavnske naturel.

FRA LIBERAL TIL NATIONAL

Egentlig aktiv i politik på nationalt plan blev Jacobsen dog først i 1854, da konseilspræsident A.S. Ørsted – en gammel helstatsmand og kongetjener – mod de nationalliberales vilje gennemtvang en rigsrådsforfatning, der skulle gælde for hele riget inklusive hertugdømmerne. Dermed søgte konseilspræsidenten at imødekomme stormagtskravet om, at 1849-grundloven kun skulle gælde nord for Kongeåen, mens resten af Helstaten skulle regeres efter en fællesforfatning, der for hertugdømmernes vedkommende førte tilstandene tilbage mod enevælden.

Dette skridt, som i Ørsteds optik var dikteret af ”den europæiske nødvendighed”, medførte kraftige protester. I Folketingets debatter føg det med ord som ”statskup” og ”grundlovsbrud”, og J.C. Jacobsen var selv aktiv i protestbevægelsen. Han blev således en af pionererne i den såkaldte ”Grundlovsværneforening”, der stiftedes samme år med det formål at sikre den liberale grundlovs gyldighed i dens fulde udstrækning. Og ved valget den 2. august 1854 lod han sig opstille til Folketinget som ”en trofast ven af vor lovlige frihed”, dvs. på 1849-grundlovens grund. Han indvalgte i Folketinget ved kåring og indledte dermed en landspolitisk karriere, der med afbrydelse varede indtil 1871, hvor han nedlagde sit mandat som kongevalgt landstingsmand og dermed satte endegyldigt punktum for sin landspolitiske karriere.

I sin første valgperiode 1854-58 forfægtede han ivrigt de nationalliberale synspunkter uden derfor at kunne betegnes som en egentlig partigænger, og nogen fremtrædende rolle i den nationalliberale gruppe fik han heller ikke. Med sit udgangspunkt som selvhjulpne storborger var han ikke indstillet på at underkaste sig nogen form for partidisciplin – og ved valget i 1858 genopstillede han ikke.

Det gjorde han til gengæld i 1861, hvor han i sit valgprogram præsenterede sig som en uafhængig kandidat, der nærede en varm hengivenhed for Grundloven og den frie valgret. I 7. kreds blev han derefter valgt på dette program. Jacobsens valggrundlag svarede i realiteten nøje til de Nationalliberales oprin-

delige standpunkter, som han forblev tro imod helt frem til katastrofen i 1864. Dog med den væsentlige tilføjelse, at det liberale fra begyndelsen af 1860'erne hos ham trådte mere og mere i baggrunden til fordel for det nationale, nærmere betegnet i skikkelse af et stærkere og stærkere udtalt ønske om det overvejende danske Slesvigs fuldstændige forening med kongeriget og det tyske Holstens udskillelse af det nationale fællesskab.

Under indtryk af de tilbagevendende vanskeligheder med at nå til enighed med Det tyske Forbund om en tilfredsstillende ordning af hertugdømmernes forhold udviklede den patriotiske Jacobsen med andre ord en stærk ejerdanskhed, dvs. et politisk program, som gik ud på en fuldstændig indlemmelse af Slesvig i Danmark og omvendt udskillelse af Holsten af statslegemet. Han lå dermed på linje med sit beundrede forbillede Orla Lehmann og tilsluttede sig også helhertet "Dannevirke-Foreningen", der med Lehmann som drivkraft blev stiftet på samme tid. Da Lehmann i september 1861 indtrådte som minister i regeringen Hall, fik denne bevægelse oven i købet mund og mæle på højeste politiske plan. I sin valgtale ved folketingsvalget samme år erklærede Jacobsen med karakteristisk ligefremhed, at han ønskede at arbejde for, at Danmark fik, hvad Danmarks var – nemlig Slesvig – og Holsten, hvad Holstens var – nemlig udskillelse af riget. Og betegnende for tidens opskruede nationale retorik tilføjede han, at han klart foretrak en krig på spørgsmålet frem for en svag eftergivenhed over for tyskheden, der blot ville udstille Danmarks svaghed og skam og gøre folket til trælle. Jacobsens bombastiske ord afspejlede nøje den Lehmann'ske ejerdanskheds voldsomme politiske sprogbug. Det blev den, som kom til at sætte ord på den nu nærmest uafvendelige kurs frem mod Novemberforfatningen 1863 og den påfølgende militære og nationale katastrofe i 1864.

Da disse begivenheder indtraf, sad Jacobsen imidlertid ikke mere i Folketinget. I 1863 blev han nemlig udpeget som kongevalgt landstingsmedlem af Rigsrådet, dvs. fællesorganet for kongeriget og hertugdømmerne. I denne position sad han ikke alene i første parket, men virkede også aktivt med i de beslutninger, der førte frem til krigen – den krig, som Jacobsen jo allerede i 1861 havde erklæret sig rede til at tage for at få gennemført det nationale program, han da gik til valg på.

Den 28. september 1863 fremsatte den nationalliberale regering sit længe bebudede forslag om en fælles samlet grundlov for kongeriget Danmarks og hertugdømmet Slesvigs fællesanliggender, der kom til at gå over i historien som Novemberforfatningen. Forslaget blev fremsat på trods af heftige protester fra Tyskland og indtrængende advarsler fra Storbritannien og Frankrig om, at det repræsenterede et åbenlyst brud på Londontraktaten af 1852, der med stormagtsgarantier sikrede Helstatens fortsatte beståen efter Treårskrigen. På dette tidspunkt var løbet imidlertid kørt. Folkestemningen i Danmark var nu så oppisket, at man – med Jacobsens ord – foretrak krig frem for eftergivenhed over for Det tyske Forbund. For regeringen var der derfor ikke noget alternativ til forslaget, selv om mange klart indså de farer, dets gennemførelse indebar.

Jacobsen virkede i denne fase energisk for dets vedtagelse. Søndag den 1. november samlede han således sine nye rigsrådskolleger til en større middag i sit hjem ude på Carlsberg, hvorunder der vanen tro blev holdt en mængde taler – alle med varm støtte til grundlovsforslaget – og Jacobsen selv udbragte skåler for kongen, for slesvigerne, for ministeriet og for fædrelandet. Det egentlige formål med denne sammenkomst i bryggerens imponerende residens var klart nok at sikre forslagets vedtagelse og styrke de svage i troen. Ved den endelige afstemning den 13. november 1863 var Jacobsen naturligvis blandt det flertal, der stemte for grundlovsforslagets vedtagelse.

To dage senere døde Frederik VII imidlertid pludselig uden at have nået at stadfæste den nye forfatning. Denne tunge pligt tilfaldt hans efterfølger, Christian IX. Den nye konge var i hjertet overbevist helstatsmand og indså tillige klart, hvilke farer en stadfæstelse ville indebære. Han nølede derfor tre lange dage med at sætte sit navnetræk under det skæbnsvangre dokument.

Men presset til det yderste af regeringen og folkestemningen gjorde han det endelig den 18. november 1863. Som han havde frygtet, viste den efterfølgende krig, at han dermed samtidig havde underskrevet Helstatens fald.

Tilsvarende bekymringer nagede tilsyneladende ikke Jacobsen og hans meningsfæller i Rigsrådet. Så snart nyheden om Kongens underskrivelse blev kendt, enedes de om et forslag til en adresse til Kongen, hvori de formulerede en varm tak til Majestæten, for at han – på trods af stormagtsadvarslerne – havde fulgt folkeviljen og ejderdanskhedens program. Adressen blev dog aldrig overrakt til Kongen. Kort efter kom krigen, og meget udviklede sig derefter helt anderledes, end de på forhånd havde ventet og håbet. I bagklogskabens lys kan man meget vel mene, at Jacobsen og hans meningsfæller i denne sag optrådte politisk naivt og med deres stillingtagen og handlinger aktivt bidrog til at skubbe Danmark ud over afgrundens rand. På den anden side bør man imidlertid ikke undervurdere det enorme pres, som hele folkestemningen lagde på tidens politikere, og samtidig huske på, at Jacobsen i det stykke ikke adskilte sig fra landets førende beslutningstagere, som stort set alle uden undtagelse med åbne øjne beredte vejen til katastrofen.

POLITISKE TØMMERMÆND

I modsætning til katastrofens ledende arkitekter – D.G. Monrad gik efterfølgende i midlertidigt frivilligt eksil på New Zealand, og Orla Lehmann trak sig siden tilbage til en beskeden amtmandspost i Jylland – gjorde Jacobsen intet for at fralægge sig sit personlige ansvar for det skete. Tværtimod erkendte han åbent de fejlgreb, som han og hans meningsfæller havde begået, og virkede under krigen og fredsforhandlingerne aktivt for at få det bedste ud af den umulige situation. Som velstående forretningsmand støttede han således personligt krigsførelsen med store summer, og politisk støttede han undervejs Kongens forslag om en deling af Slesvig langs Slien-Dannevirke-linjen som pris for en tålelig fred og Danmarks fortsatte beståen som selvstændig nation. Efter at tabet af hertugdømmerne var en kendsgerning, satte han derefter alle sine kræfter ind på at redde og styrke, hvad der nu var tilbage af Danmark. I en vis forstand kan man hævde, at resten af hans liv var viet til på forskellige måder at rette op på den ulykke, som han selv havde været med til at forvolde. Denne virksomhed kom kun i beskeden omfang til at udspille sig på den politiske arena. I stedet blev den omfattende mæcenvirksomhed efterhånden hans allervæsentligste bidrag til genrejsningsarbejdet.

Politisk set betød nederlaget i 1864, at Jacobsens sympatier flyttede sig fra venstre til højre i dansk politik. Allerede under forhandlingerne om Novemberforfatningen havde han knyttet forbindelse med godsejnerpartiets leder, lensgreve C.E. Frijs-Frijsenborg, og i den tumultariske tid derefter forstærkedes hans forbindelser med det godsejnerdominerede Højre, der efterhånden i hans optik kom til at stå som selve redningsplanken for landet. Da han i forbindelse med oprydningen efter katastrofen overgik fra at være kongevalgt landstingsmand for Rigsrådet til at blive det samme for Rigsdagen, tilsluttede han sig således helhjertet godsejnerpartiet under grev Frijs's ledelse og gik som denne stærkt ind for de konservative garantier i den såkaldte "gennemsete Grundlov" af 1866 med dens mere konservative Landsting og generelle styrkelse af kongemagtens indflydelse. Under indtryk af 1864-katastrofen udviklede han sig kort sagt til en ægte konservativ. Til en af sine medarbejdere skrev han således i 1879 – just da provisorierne var under opsejling: "Det er min overbevisning, som med min stigende livserfaring er blevet bestandig stærkere, at intet samfund og ingen institution kan drives, ja næppe nok bestå, dersom man for ofte og for let rokker ved det fundamentale grundlag, hvorpå det er bygget. Jeg tilstår, at man efter min formening ikke har været konservativ nok i den her omhandlede retning."

Drevet af udviklingen havnede Jacobsen med andre ord helhjertet på den nye højreleder J.B.S. Estrups side i den indædte forfatningskamp, der kom til at udspille sig gennem de sidste tre årtier af 1800-tallet.

Og lige så helhjertet støttede han denne i kampen om forsvarssagen og Københavns befæstning, der for ham var én og samme sag og samtidig et middel til at styrke kongemagtens stilling over for det, som han betragtede som Venstres tiltagende pøbelvælde og ansvarsløse omgang med statens sande interesser. På sine ældre dage udviklede han sig kort sagt til en højremand af estrupsk aftapning, og man gætter næppe heller helt forkert, hvis man antager, at han ville have græmmet sig såre, hvis det var blevet ham forundt at opleve systemskiftet i 1901. Det blev han dog forskånet for. Han døde i 1887, netop som provisoriekampen var på sit højeste, og intet endnu var afgjort.

I disse voldsomme politiske kampe kom Jacobsen dog kun til at spille en beskeden direkte rolle. Han valgte som nævnt at trække sig ud af aktiv politik i 1871, da det efter Frankrigs overraskende nederlag i Den fransk-tyske Krig stod klart, at Danmark i en uvis fremtid nu var overladt til sin egen skæbne i det forenede Tysklands skygge. I stedet trådte han efterhånden for alvor i karakter som landets ledende mæcen, der i kraft af sine storslåede donationer ydede sin store skærv til nationens genrejsning efter katastrofen i 1864.

JACOBSEN OG GENREJSNINGEN

Jacobsens væsentligste og mest varige bidrag i så henseende var oprettelsen af Carlsbergfondet den 25. september 1876 – samme dag som J.A. Jerichaus smukke statue af bryggerens videnskabelige idol, H.C. Ørsted, blev afsløret i Ørstedsparken – en fondsdannelse, som har haft afgørende indflydelse på udviklingen af dansk videnskab og kunst og siden hen har givet anledning til det muntre udsagn om, at dansk kulturliv i virkeligheden er baseret på øl.

På det private plan var oprettelsen af Carlsbergfondet nok til dels udsprunget af en strid mellem den gamle brygger Jacobsen og sønnen Carl, som faderen mente, skulle lære at stå på egne ben. Men selve formålet med fondsdannelsen, hvori efterhånden indgik hele den store bryggerivirksomhed, som han egenhændigt havde opbygget, var i høj grad ideelt og sigtede samlet set imod at genrejse Danmark kulturelt efter nederlaget i 1864.

Carlsbergfondet, hvortil bryggeren testamenterede hele sin faste og rørlige formue – og den var efter tidens forhold umådelig stor – var fra begyndelsen trefløjet, hvilket også er situationen den dag i dag. Den første fløj var driften af Carlsberg Laboratorium – et videnskabeligt laboratorium grundlagt af Jacobsen, som ifølge hans bestemmelse ikke kun skulle tjene ølproduktionen, men også drive selvstændig videnskabelig grundforskning i kemiske og fysiologiske discipliner. Som konkret udtryk for Jacobsens ønske om i bredere forstand at bidrage til det danske samfunds genrejsning og vækst bestemte han, at laboratoriets forskningsresultater ikke måtte hemmeligholdes, kun til gavn for bryggerivirksomheden, men løbende i form af artikler og andre publikationer gøres tilgængelig for videnskaben som helhed. Sådan er det stadig, og det må siges at være et usædvanligt skridt i en forretningsverden, som ellers vågede nidkært over sine hemmeligheder, men på den anden side fint i tråd med Jacobsens grundopfattelse om, at videnskabens resultater skulle være fælleseje, uanset hvem der havde bekostet arbejdet. Denne åbenhed har bevirket, at Carlsberg Laboratorium endnu den dag i dag er en vigtig del af det samlede naturvidenskabelige forskningsmiljø.

Den anden fløj var fremme af åndsvidenskaberne i bred forstand i form af stipendier og rejsemidler. Atter ser man her Jacobsens optagethed af at bringe sit forpjuskede fædreland kulturelt på fode igen efter det lammende slag i 1864 ved helhjertet at kaste sine egne midler ind i genrejsningsprojektet. Efter hans opfattelse kunne genrejsningen kun lykkes, hvis landets borgere tog sagen i egen hånd og ikke blot passivt afventede initiativer fra staten eller andre myndigheder. Det var i øvrigt den samme selvhjælpstanke, som man på nogenlunde samme tid så udfolde sig i landbruget i skikkelse af den gryende andelsbevægelse. Den selvhjulpne borgerånd, der besjælede Jacobsen, bevirkede, at det ikke på noget tidspunkt

Jens Adolph Jerichaus statue af H.C. Ørsted.
Ørstedsparken, København. Opstillet 1876.
Foto: Martin N. Henningsen.

faldt ham ind at henvende sig til statslige myndigheder i forbindelse med etableringen af sin fond. I stedet bad han det uafhængige og højt ansete Videnskabernes Selskab om at påtage sig den samlede ledelse af fondets betydelige midler til almennyttige kulturelle og videnskabelige formål, hvilket Selskabet accepterede. Dette er baggrunden for, at Videnskabernes Selskab endnu den dag i dag står som den egentlige ejer af Carlsbergfondet og den underliggende bryggerivirksomhed, og at fondets bestyrelse udpeges af og blandt Selskabets medlemmer.

Den tredje fløj i fondsbygningen var driften af Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. Dette virkefelt kom til i kølvandet på en anden national katastrofe i disse skæbnsvangre år, nemlig slottets brand den 17. december 1859, der stort set lagde det gamle renæssanceslot øde og berøvede det næsten alt indbo. I den krisestemning, der på dette tidspunkt rådede i Danmark under indtryk af de stadige konflikter med Det tyske Forbund, oplevede mange branden som noget nær en national ulykke og endnu et varsel om, at den gamle danske kulturnation stod for snarligt fald. Der blev derfor hurtigt efter branden iværksat en landsindsamling – hvortil Jacobsen naturligvis bidrog – til finansiering af slottets genrejsning som kongeligt slot. Indsamlingen indbragte dog langt fra de nødvendige midler, og samtidig rejste der sig politisk modstand imod selve tanken om, at det demokratiske Danmark skulle bekoste genopførelse af et kongeslot, selve symbolet på den styreform, som man mente at have lagt bag sig. Så kom krigen i 1864, som gav folk andet at tænke på, og hele genopbygningsprojektet lå derfor delvis underdrejet, indtil Brygger Jacobsen med sin nyoprettede Carlsbergfond i ryggen tilbød at gå ind i projektet med fuld styrke under forudsætning af, at slottet i genopført stand ikke skulle tjene som kongebolig, men indrettes som et nationalhistorisk museum for det danske folk, og at Carlsbergfondet overtog det fulde ansvar for driften og opbygning af samlingerne. Sådan blev det, og i efteråret 1878 satte Kongen sin underskrift under det nye museums statut, der gjorde museet til en del af Carlsbergfondets virksomhed, således som det fortsat er tilfældet.

Gennem den sidste halve snes år af sin levetid lagde Jacobsen personligt mange kræfter i opbygningen af det nye museum, der på sin vis blev hans sidste hjertebarn. Hans engagement i denne sag hang ikke blot sammen med hans egne bredt funderede kulturelle interesser, men skyldtes især, at han så projektet som et vigtigt led i den nationale genopbygning og et redskab i folkeopdragelsen til at være bevidst borger i den tilbageværende lille sluttede danske nationalstat. Selv formulerede han det således, at det danske folk i museet skulle kunne leve sig sammen med sine store historiske minder indfattet i en ædel kunstnerisk ramme og derved hente kraft til at genoprette tabene og lægge grunden til ny stordåd. Med museet som medium skulle folket med hans egne ord ”bringes til erkendelse af de pligter, som arven fra forfædrene pålagde de nulevende og kommende slægter”.

Oprettelsen af Carlsbergfondet og alt, hvad det kom til at stå for, var ikke kun et monument over en driftig og selvbevidst storborger. Fondet og dets virksomhed var også – og nok især – udtryk for Jacobsens personlige ønske om at tilbagebetale den gæld til fædrelandet, som han mente at have pådraget sig ved sit politiske medansvar for 1864-katastrofen. Den storslåede gestus skal dog næppe forstås som en egentlig undskyldning for fortidens fejltagelser, men var snarere en pligt-handling, som han mente at skyldte sit land, og hvorigennem han ved sin indsats mente at kunne gøre størst nytte efter at have trukket sig tilbage fra aktiv politik. Nu mere end hundrede år senere må man nok erkende, at Jacobsen i det stykke så rigtigt. Hvor mange af hans samtidige i det politiske miljø og i borgerskabets rækker kun har efterladt sig svage spor i dansk kulturliv, står Jacobsens værk stadig som en kulturbærende institution og en væsentlig faktor i udviklingen af det moderne Danmark, der langsomt tonede frem af ruinhoben efter 1864. Carlsbergfondet fremstår på denne måde som et eksempel på praktisk patriotisme udøvet med fremsyn og uegennytte.

Det er ikke nemt at sætte J.C. Jacobsen i bås politisk set. Som det vil være fremgået, foretog han i løbet af sit liv en gevaldig politisk rutsjetur fra i sine yngre år at have været nærmest revolutionær venstreliberal til på sine ældre dage efter 1864 nærmest at ligge på linje med J.B.S. Estrup og Højre i sit syn på folkestyre og forsvarssag. En nærliggende forklaring på denne glidning er naturligvis de store omvæltninger, som Danmark i hans levetid kom ud for. De ændrede undervejs i høj grad præmisserne for politisk stillingtagen hos de fleste, derunder også hos Jacobsen. Men den egentlige nøgle til forståelse af hans skiftende synspunkter og handlinger skal sikkert findes i hans opfattelse af sig selv som en fri og selvstændig borger, der var stolt af sit borgerskab og de ting, han havde udrettet i sit liv. Jacobsen fremstår gennem sit virke som en fribåren mand, der ikke var indstillet på at lade sig pådutte meninger og holdninger af andre, men samtidig havde et vågent blik for helheden og samfundets tarv. Et menneske af en sådan støbning lader sig ikke binde af partiforskrifter, men er først og fremmest loyal over for det, som han finder rigtigt i situationen ud fra en grundfæstet personlig livsholdning. En sådan havde Jacobsen, dybt forankret som han var i det solide og ansvarsbevidste borgerskab, han var rundet af.

Et par år før sin død skrev han den 8. juni 1885 et længere brev til digteren Holger Drachmann, som interessant nok var blevet hans allierede i forsvarssagen. Deri sammenfattede den gamle brygger sin opfattelse af, hvad ansvarlighed i politik var og *ikke* var. Han bemærkede i brevet til digteren blandt andet:

”Da De ved at omtale de politiske modsætninger benytter de gængse udtryk ”Højre” og ”Venstre”, kan jeg ikke undlade at gøre opmærksom på, at disse navne er højst vildledende for mange, som tror, at venstremændene er demokrater og højremændene det modsatte. Intet er dog falskere, thi kampen drejer sig fra Venstres side aldeles ikke om gennemførelsen af demokratiske principper, men kun om at nogle magtlystne lykkeriddere vil være ministre og derfor udbreder tågede forestillinger om de herligheder, som de, når de kom til magten, vil skaffe deres tilhængere og hjælpere. Og det såkaldte ”Højre” har kun som modsætning til ”Venstre” antaget dette navn. Det er nemlig ikke noget parti i sædvanlig forstand, da det ikke stræber efter noget for sig selv, men kun som samfundsborgere træder i skranken for at værne hele folket mod et overvældigt herredømme af de egoistiske førere fra Venstre. Den store flerhed af ”Højre” har, som vor lovgivning siden 1849 viser, heller aldrig modsat sig, men tværtimod understøttet meget demokratiske forslag, hvorimod det – dog langt fra tilstrækkeligt – har modsat sig egoistiske forslag til bedste for et enkelt parti.”

Selv om Jacobsen her i sin iver efter at overbevise den let venstresnoede digter utvivlsomt kom til at tegne et noget forvrænget billede af Venstres motiver i den pågående forfatningskamp, fik han samtidig redegjort for, hvorfor han selv efter et langt tilløb havde fundet et hjemsted hos Højre. Dets særlige attraktion var efter hans udlægning, at det slet ikke var noget parti, men en sammenslutning af selvstændige og ansvarlige samfundsborgere, der handlede til bedste for samfundet uden at stræbe efter noget for sig selv. Man kan godt fristes til at kalde en sådan udlægning for et udtryk for politisk naivitet; men – rigtig eller forkert – er karakteristikken under alle omstændigheder et udtryk for Jacobsens egen opfattelse af, hvad politik og samfundsgavnlig virksomhed burde handle om. Og i modsætning til mange andre efterlevede han det også på det personlige plan. Nok blev Jacobsen aldrig nogen stor politiker – ovenstående citat siger næsten hvorfor – men han opførte sig livet igennem som en praktisk tænkende patriot og opnåede på både kort og langt sigt i denne rolle at yde langt mere til almenvellet og samfundets trivsel end de fleste af de politikere, som han omgikkes gennem et langt liv. Jacobsens liv og virke er én lang anskueliggørelse af den nye borgerlige selvbevidsthed, der i hans levetid omskabte den enevældige oldenborgstat til en demokratisk nationalstat.